

Ana qonan kəpənək

İvan Turgenevin “Asya” povesti haqqında

əvvəli ötən saylarımızda

Asya diz üstə çöküb hönkürür, N.N. onu yerdən qaldırmaq istəyəndə qız si-
vişib otaqdan çıxır. Bütün bunlar, bu görüş səhnəsi qəhrəmanın gözü qarşısından qızdırmalı adamın sayıqlaması kimi keçir. Gedə-gedə özünü danlayır ki, nəhaq yerə Asyanın xətrinə dəydi, nəhaq onu əlindən buraxdı:

“Şəhərdən çıxıb çölə tərəf üz qoydum. Quduz bir hiddət içimi gəmirirdi, başımdan məzəmmət yağdırırdım. Necə olmuşdu ki, mən Asyanı görüş yerini dəyişməyə vadar eləyən səbəbi anlamamışdım, bu qarının yanına gələnəcən onun nə qədər iztirab çəkdiyini qanmamışdım, onu tutub saxlamamışdım! İki-mizdən başqa heç kəsin olmadığı yarıqaranlıq otaqda onu özümdən qoparmağa, hətta danlamağa gücüm, cəsərim necə çatmışdı!.. İndi isə onun surəti məni qarabaqara izləyir, mən ondan dönə-dönə üzr istəyirdim; o solğun çöhrəni, o nəm ürkək gözləri, öyik boyuna dağılmış o gur saçları, başının sinəmə yüngülcə toxunuşunu xatırladıqca od tutub yanırdım. “Sizinəm...” deyər pıçıldadığını eşidir-dim. “Mən vicdanlı davranmışam” deyib özümə təsəlli verirdim... Yalandır! Məgər mən işin məhz belə qurtarmağınımı istəyirdim?..”

N.N. qaranəfəs Qagirlərin evinə gedir, məlum olur ki, Asya evə qayıtmayıb. Bir qədər gözləyəndən sonra Qagirlə N.N. qoşalaşır Asyanı axtarmağa yollanırlar, az getmiş şortləşirlər ki, hərəsi bir səmti tutsun, bir saatdan sonra ayrılıqları yerdə görüşsünlər.

N.N. gəzdiyi yerlərdə Asyanı tapmır. Qorxu, peşmanlıq, sevgi - bu qarışıq duyğular hamısı bir yerdə vücudunu sarıb onu təntidir, qəhrəmanımız qızı gözə-gözə ona sevgi, sədaqət andı içir, xəyaləndə bir büt kimi onun qarşısında tövbə eləyir. Qagirlərin evinə qayıdanda N.N. öyrənir ki, Asya artıq otağında əynini dəyişir. O, pəncərədən Qagirlə danışır nəyisə aydınlaşdırmaq istəyir, ancaq Qagiri söhbəti sonraya saxlayıb onunla vidalaşır:

“Pəncərə örtüldü. Özümü pəncərəni döyməkdən güclə saxladım. Elə oradaca Qagiri demək istəyirdim ki, bacısı ilə evlənmək istəyirəm. Di gəl, günün o çağında bu sayaq elçilik... Fikirləşdim ki, qoy sabah qalsın, sabah mən xoşbəxt olacağam...”

Sabah mən xoşbəxt olacağam! Xoşbəxtliyin nə sabahı, nə dünəni var; o, keçmişə xatırlamır, gələcəyi düşünmür, onun yalnız indisi var, o da heç bir gün də yox, cəmisə bir an çəkir.

Z.-yə necə gəlib çatdığımı xatırlamıram. Məni ayaqlarım daşımamışdı, qayıq gətirməmişdi; məni gen açılmış bir cüt güclü qanad havaya qaldırmışdı. Bülbülün ötdüyü kolun yanından keçəndə dayanıb uzun-uzadı qulaq verdim: mənə elə gəlirdi ki, bu bülbül mənim sevgimdən, səadətimdən dəm vurur”.

Sabahı gün Qagirlərə gedəndə qulluqçu ona deyir ki, qonaqlar səhər saat altıdan yola çıxıblar; hara getdiklərini deməyiblər, ancaq evə cənab N.N.-ə çatması bir məktub da qoyublar. Məktubda Qagiri Asyanın tək-

diylə xəbərsiz getdiklərinə görə üzrxahlıq eləyir, ayrılmağın zəruri olduğuna qəti şəkildə inandığını vurğulayır: “Sonda o, tanışlığımızın belə tez bitdiyinə təəsüfləndiyini yazır, mənə xoşbəxtlik diləyir, əlimi dostcasına sıxıb yalvarırdı ki, onları axtarmağa girişməyim”.

N.N.-in ağılına ilk bu gəlir ki, Qagirlərin izinə düşsün. Aralanmaq istəyəndə ev sahibəsi alman qadın ona daha bir məktub verir. Bu məktubsa Asyadandır:

“Əlvida, bir daha görüşməyəcəyik. Qürurum üzündən getmirəm - yox, mən ayrı cür davrana bilməzdim. Dünən sizin qarşınızda ağlayanda bircə kəlmə, tək bir söz desəydiniz - qaldım. Siz o sözü dilə gətirmədiniz. Görünür, belə məsləhətdir... Həmişəlik əlvida!”

N.N. xəbər tutur ki, Qagirlər gəmiylə Kölnə üzüb-lər, özü də ora üzən gəmiyə bilet alır. Kölnə öyrənir ki, Asyagil Londona gedib-lər, onlardan bir soruq almaq üçün Londona üzür. Qagirlərin izinə düşməyə nə qədər çalışsa da, onların yerini nişan verən tapılmır. Nakam aşiq uzun müddət dinclik tapmasa da, axır əlini üzüb axtarışdan əl çəkir:

“Mən onları bir də görmədim - Asyanı görmədim. Onun haqqında mənə du-manlı xəbərlər gəlib çatırdısa da, məndən ötrü Asya biryolluq qeyb olmuşdu. Heç onun sağ olub-olmadığını da bilmirdim...”

Boynuma alıram, Asyanın dərini uzun müddət çəkmədim: hətta bu qənaə-tə gəldim ki, tale məni Asyaya qovuşdurmamıqla yaxşı iş tutub; özümə bu-nunla təskinlik verirdim ki, belə bir arvadla mən xoşbəxt olmazdım. Onda mən cavan idim, ona görə də gələcək - çaparaq gəlib keçən qısa gələcək mənə intəhasız görünürdü. Məgər olub keçənlər təkrarlana bilməz-mi - düşünürdüm - özü də daha yaxşı, daha gözəl şəkildə?.. Mən başqa qadınlar da tanıdım, ancaq Asyanın məndə oyatdığı duyğu - o yandırır-yaxan zərif, dərin hiss yenidən yaşamadı...

Mən tənalığa məhkum kimsəsiz bir subay kimi ömrümdən qalan cansıxıcı illərimi yaşayıb qurtarmaq-dayam, ancaq Asyanın məktublarını, bir zaman pəncərədən mənə atdığı gül budağının üstündəki qu-rumuş çiçəkləri tutuya kimi hələ də qoruyub saxlayıram. O çiçəklər indiyəcən xəfifcə ətir saçır, fəqət onu mənə verən əl - dodağıma bircə kərə sıxdığım o əl bəlkə də çoxdan məzarda çürüyür...

Bəs mən özüm - mənim axırım nə oldu? Bəs mən-dən - həyəcan dolu o bəxti-yar günlərdən, o qanadlı ümidlərdən, istəklərdən nə qaldı? Beləcə, bütün sevin-cləri, dərnləriylə insan öm-rü miskin bir otun saçdığı ölgün qoxunun ömründən də gödəkdir”.

Sonuncu cümlə elə bil “Atalar və oğullar” romanının epiloqunun proloqu, müqəddiməsi, prelüdiyasıdır. Bu povestin sonunda xatırlanan qurumuş otun-çi-çəyin varisləri o romanın sonunda həyata, insana, yoxluğa daha uca səslə meydan oxuyacaqlar...

İşıq üzünə çıxarılandan sonra “Asya” rus ədəbi mü-hitində hadisəyə çevrilmiş-di, indi klassik sayılan bir çox böyük qələm adamı ədəbi nəşrlərin səhifələrində

də, yazışmalarında, çıxışla-rında povestə münasibətini sərgiləmişdi. Bunlardan ən məşhuru sosializm ideyasına mübtəla inqilabçı-de-mokrat, solçu dairələrdə aktuallığını bu gün də itirməmiş “Nə etməli?” romanının müəllifi, materialist filosof, yazıçı, tənqidçi, publisist Nikolay Çernişevskinin “Rus cəmləni rəndevüdə” adlı məqaləsidir.

Çernişevski həmin məqalədə povesti öz fəlsəfi-estetik platformasına uyğun şəkildə ictimai-siyasi aspektdən təhlil eləyir, əsərdəki sevgi münasibətini sosial münasibətlər müstəvisinə köçürüb o kontekstdə nəzərdən keçirir, beləliklə də, povestin həssas qəlbli təhkiyəçi qəhrəmanını mə-nəvi iflasa uğramış rus dvoryan silkinin tipik nü-mayəndəsi, hətta timsalı ki-mi ağır ifadələrlə yıxıb sürüyür. Bu yanaşmasıyla Çernişevski nifrət bəslədiyi qərbləyillər aristokratiya-dan, liberal ziyalı cəbhəsindən, ilk növbədə elə Turge-nevin özündən sanki intiqam alır, necə deyirlər, düşməni özünün silahıyla vurur. Üstəlik də, yazıçını ədəbi diskussiya arenasından ayıraraq siyasi polemika meydanına çəkməyə çalışır.

Yaxşı yadımdadır ki, dərin bədii-fəlsəfi mətnə buna bənzər vulqar-sosiolo-ji yanaşmanı “Oblomov” romanı haqqında yazdığı məqalədə eyni ictimai-siyasi mülahizəylə Dobrolyubov da sərgiləmişdi. Bu ki-mi tendensiyalar bədnam, kütəbəyin rus bolşevizminin erkən təzahürləri, qanlı edam kötöklərinə çevriləcə-k qart ağacların növcəvən fidanları, erkən cücərtiləriydi. İnsanpərvər sənətə, humanist fəlsəfəyə, abırlı ziyalıya patoloji nifrət bəsləyən Lenin məhz bu tendensiyadan ilhamlanmaqla Lev Tolstoy kimi peyğəmbəri də inqilabçı çıxarmış, onu qanlı terrorun ideya də-dələlərindən biritək qələmə verməyə çalışmışdı.

Turgenev belə yozumlardan, bu sayaq qərəzli təhlillərdən xoşlanmaz, qaragüruhçu kütlənin onun başına qoymaq istədiyi mübarizə çələngini kübar səbriylə geri itələyirdi. Dağadaşa düşməyə həcat yoxdur - İvan Sergeyeviçin niyyəti çox saf, çox da sadədir. Onun yazıçı məramı, ədəbi-fəlsəfi mesajı ta antik dövr-lərdən - “ağlayan filosof” Heraklit kimi, “gülən filo-sof” Demokrit kimi qədim müdriklərin məktəblərindən üzübəri yol gəlib, bu gün də gəlməkdədir: dünya - təsadüfi görüş yeridir, ömür - kəpənək ömrüdür, həyat - vur-tut bir andır, o da bu andır. İnsan - andan-ana qonan, dandan-dona giren kəpənəkdir. Çünki anı tutub saxlamaq olmur.

“Asya”nın qəhrəmanı da o təkrarsız anı əldən bu-raxdı, sonra dalınca ha qaç-dısa, tuta bilmədi. Dünya adlı görüş yerində həyat ona qismətini yetirmişdi, qızıl sinidə qarşısına gətirmişdi, ancaq qəhrəmanımız qismətini selə verdi. İndi çoxumuz kimi ona da şütü-yüb axan çayın arxasınca baxmaq qalıb. Demişdilər axı bir suya iki dəfə girmək olmaz...

F.Uğurlu